

Sønderjyder i allieret krigsfangenskab

Af René Rasmussen

Mange af de soldater, som slap levende fra slagene på vest- og østfront, endte som krigsfanger. I efteråret 1918, mod slutningen af Første Verdenskrig, befandt sig i franske krigsfangelejre ca. 350.000 krigsfanger; i engelske 328.000 og i russiske fangelejre 2.250.000 krigsfanger. En lille del af disse mange fanger var danske sønderjyder – måske hen ved 4.000.

Det gik med tiden op for franskmænd, englændere og russere, at en del af deres tyske krigsfanger faktisk ikke var tyskere, men derimod tilhørte nationaliteter, som mod deres vilje var tvunget i tysk uniform. De var, hvad englænderne kaldte »friendly alien enemies« – altså »venligtsindede fremmede fjender«.

Der var i krigsfangelejrene ofte et vist fangeselvstyre, hvor officerer stadig havde kommandoen. Det skete, at preussiske officerer chikanerede dansksindede sønderjyder, men efterhånden opnåede de en bedre behandling og i løbet af 1915–1916 blev der oprettet særlige fangelejre til dem. Det lykkedes at samle en betragtelig del af de danske sønderjyske krigsfanger i disse særlige lejre, men mange andre måtte leve under de almindelige kår, der nu engang gjaldt for krigsfanger. Dette gjaldt ikke mindst i Rusland. Og langt de fleste sønderjyder tilbragte kortere eller længere tid i almindelige krigsfangelejre, før de kom til de særlige lejre.

De sønderjyske krigsfanger blev samlet i tre lejre: I Frankrig i *Aurillac* i landskabet Auvergne i det centrale Frankrig; i England i *Feltham* i grevskabet Middlesex umiddelbart vest for London – tæt på den nuværende Heathrow lufthavn; og i Rusland i hovedsagen i *Jurjeff-Polskij* i guvernementet Wladimir ca. 200 kilometer nordøst for Moskva.

Aurillac

Initiativet til at oprette en særlig lejr for de dansksindede, sønderjyske krigsfanger i Frankrig blev taget to steder på omtrent samme tid: I Frankrig af professor ved Sorbonne, Paul Verrier, og i København af gymnastikdirektør N.H. Rasmussen.

Paul Verrier (1860–1938) var ud af en gammel normannisk håndværkerslægt og mente at kunne føre sine aner tilbage til vikingerne. Han var et sprogeni, og han kastede navnlig sin kærlighed på de nordiske sprog: Oldnordisk, islandsk, norsk, svensk og dansk. I 1890'erne blev han brændende interesseret i det sønderjyske spørgsmål, fik kontakt med sønderjysk-interessererede kredse i København og besøgte selv Sønderjylland, hvor han traf sammen med førende sønderjyder som Gustav Johannsen, Jens Jessen og H.P. Hanssen. I 1905 blev Paul Verrier docent i moderne nordiske sprog ved det berømte Sorbonne-Universitet i Paris.

Da krigen brød ud i august 1914, meldte Paul Verrier sig til tjeneste hos det franske udenrigsministerium og det franske krigsministerium. Straks han erfarede, at der var sønderjyder med i den tyske armé, der havde overskredet grænsen til Belgien den 4. august 1914 (nemlig i Det IX Preussiske Armékorps, der var stationeret i Slesvig-Holsten, Mecklenburg, Hamburg og Bremen), foreslog Paul Verrier, at eventuelle sønderjyske krigsfanger skulle nyde samme privilegier som krigsfanger fra Alsace-Lorraine – altså franskmænd fra de provinser, som Frankrig havde mistet som følge af den fransk-tyske krig i 1870/71. Man burde ifølge Paul Verrier samle de sønderjyske krigsfanger i en fælles lejr.

Men først sent i 1914 blev der udnævnt en særlig direktør for det franske krigsfangevæsen – *Monsieur* Paul Matter, og først herefter kunne Paul Verriers planer om en særlig krigsfangelejr for danske sønderjyder komme under overvejelse. I mellemtiden arbejdede Paul Verrier så for, at de danske sønderjyder kunne opnå særlige privilegier i de lejre, hvor de nu engang befandt sig. Blandt privilegierne var tilladelse til at sende både breve og avisartikler hjem.

I januar 1915 mødtes direktøren for det franske krigsfangevæsen Paul Matter og Paul Verrier til de indledende forhandlinger. Paul Verrier havde gennempløjet listerne med navne på de tilfangetagne tyske soldater og sat kryds ved dem, der havde et dansk klingende navn. Forsynet med en liste på 200 navne på formentlige danske sønderjyder tog Paul Verrier så fat på at besøge krigsfangelejre fra en ende af. Han begyndte den 4. februar 1915 med en fangelejr i Nordfrankrig.

Den første fange, Verrier talte med, var fra Genner nord for Aabenraa. Han lå på militærhospitalet i Rennes, hvor han havde fået venstre ben amputeret. Verrier tiltalte ham på dansk og sagde stilfærdigt: »De er sønderjyde?«. Det kunne patienten bekræfte, og så talte de længe sammen. Professoren forærede den sårede cigarer, cigaretter, chokolade og danske bøger.

Den franske professor Paul Verrier (1860-1938) var længe før krigen engageret i de danske sønderjyders nationale sag og under krigen den drivende kraft i oprettelsen af en særlig krigsfangelejr for dansksindede soldater i Frankrig. (MS – ISL)

Gymnastikdirektør N.H. Rasmussen (1854-1924) var en af de mange nord for Kongeåen, som brændte for de danske sønderjyders sag. Han organiserede forsendelsen af breve, læsestof og pakker til de sønderjyske krigsfanger og virkede for oprettelse af særlige lejre for sønderjyderne i England og Rusland. (MS – Sønderborg Slot)

På denne måde opsporede Paul Verrier den ene sønderjyde efter den anden. Men endnu var de alle spredt rundt på mange forskellige lejre.

I mellemtiden havde gymnastikdirektør N.H. Rasmussen (1854–1924) længe været i aktion hjemme i Danmark. N.H. Rasmussen var cand.polyt., men havde siden 1880'erne helliget sig gymnastikbevægelsen i Danmark, fra 1887 ved sit eget gymnastikinstitut i København. Han var stærkt interesseret i det sønderjyske spørgsmål og tog i efteråret 1914 initiativ til en aktion til fordel for de sønderjyske krigsfanger. For den impulsive N.H. Rasmussen var der ikke langt fra tanke til handling: Han marcherede direkte op på *Røde Kors'* kontor for at finde ud af, om det kunne lade sig gøre at sende breve og pakker til de dansksindede sønderjyske krigsfanger.

Han fik den besked, at det nok kunne lade sig gøre – hvis han altså havde nogle adresser. *Røde Kors* var dog en strengt neutral organisation, der ikke godt kunne tage sig særligt af sønderjyderne. Men de tilbød at formidle Rasmussens breve og pakker til krigsfanger i *det hele taget*, uanset deres nationalitet. Det var ikke ligefrem det, N.H. Rasmussen var interesseret i. Hans motiver var nationale, og han ville først og fremmest hjælpe landsmænd i nød. Han gik derfor i gang på egen hånd.

En af hans første medhjælpere i det arbejde var professorinde Dagmar Schmiegelow (1863–1938) – en mangeårig ven af Sønderjylland. Hun var gået op på *Røde Kors*-kontoret med helt det samme ærinde som N.H. Rasmussen – og havde fået det samme svar. På *Røde Kors*-kontoret fortalte man desuden Dagmar Schmiegelow, at der lige havde været en hr. gymnastikdirektør Rasmussen. »Ham skal De vogte Dem for!«, sagde de. Dagmar Schmiegelow kunne ikke ønske sig nogen bedre anbefaling og tog straks kontakt til N.H. Rasmussen – og så var samarbejdet i gang.

N.H. Rasmussen begyndte også at arbejde på at få indrettet særlige lejre til sønderjyderne. Han blev dog hurtigt klar over, at Paul Verrier arbejdede på det samme, og overlod derfor ledelsen af arbejdet i Frankrig til ham. Selv tog N.H. Rasmussen fat på England og Rusland – men mere herom nedenfor.

En anden vigtig del af N.H. Rasmussens arbejde gik ud på at sende breve, bøger, aviser og pakker til de sønderjyske krigsfanger. Han tog med vældig energi fat på at organisere et helt korps af »gudmødre« eller »gudfamilier« i Danmark, som fik tildelt et antal sønderjyske krigsfanger, de kunne korrespondere med. I brevene fra N.H. Rasmussen fik i hvert fald nogen af fangerne allerede i januar 1915 at vide, at der blev arbejdet på at få oprettet en særlig lejr for sønderjyder. Og i marts 1915 kom der endelig skred

i sagerne med særlejren. Paul Verrier blev kaldt til krigsministeriet, og det blev besluttet at bede direktøren for krigsfangevæsenet om at lade indrette en særlig lejr for sønderjyderne. Den oprindelige plan var, at lejren skulle ligge i Normandiet og at Paul Verrier skulle være knyttet til den. Sådan kom det nu ikke til at gå. I april 1915 blev det besluttet at lade lejren indrette i en beslaglagt katolsk kostskole i Aurillac i landskabet Auvergne i det centrale Frankrig. Sidst i april 1915 blev tyske krigsfanger under Verriers overvågning sat til at indrettet køjer, brikse og ikke mindst bogreoler – Verrier havde nemlig medbragt ikke mindre end 95 kilo danske bøger og aviser.

I foråret 1915 begyndte man så at samle fanger sammen fra fangelejrene over hele Frankrig og Nordafrika. De første sønderjyder ankom omkring 1. maj 1915.

Sønderjyden Hans Petersen har fortalt om, hvordan han en dag i fangelejren fik at vide, at alle slesvigerne skulle melde sig. Han diskuterede sagen med sine tyske kammerater, der alle advarede ham stærkt. De mente, at han ville blive puttet i fremmedlegionen og sendt direkte tilbage til fronten, denne gang i fransk uniform. Men hvis han rent faktisk skulle komme i en særlig lejr med bedre forhold end andre tyske krigsfanger, ja, så skulle de nok afregne med ham efter krigen! Hans Petersen valgte at tage med alligevel, og, som han skriver i sine erindringer: »Jeg kom ikke til at fortryde det!«

Jørgen A. Lyck fra Vr. Sottrup blev taget til fange i oktober 1916. Han fortæller om, hvordan der en dag stod en fransk soldat i alpejægeruniform i fangelejren og spurgte, om der var nogen, der kom fra Alsace-Lorraine, Polen eller Slesvig-Holsten. Jørgen A. Lyck meldte sig som slesviger, og der dukkede så en dansktalende fransk kaptajn op. Under forhøret erklærede den franske kaptajn, at han kendte det danske folk som et syngende folk. Kendte Jørgen Lyck nogen danske sange? Kunne han f.eks. synge »Jeg vil værge mit land?« Den er jo ganske vist norsk, men den stod i Den blå Sangbog, og Jørgen Lyck kendte den godt. Så sad de to og sang sammen. Kaptajnen spurgte om én til, som de også sang. Så omfavnede kaptajnen Jørgen Lyck og sagde: »Ja, nu er De færdig med tyskerne, for når krigen er slut, kommer Sønderjylland tilbage til Danmark, og nu skal De få det godt under resten af krigen«. Så blev der taget et fotografi, hvor kaptajnen sad på sin stol og Jørgen Lyck stod ved hans side. »Denne oplevelse blev ved med at følge mig, og jeg mindes den den dag i dag med samme glæde«, fortæller Jørgen Lyck. »Jeg forstod, at jeg ikke var faldet i fjendevold«.

Chr. Høeg fra Sdr. Sejerslev var den første, der overhovedet

Også Dagnar Schmiegelow (1863-1938) var blandt ildsjælene i arbejdet for de danske sønderjyder og indgik et nært samarbejde med N. H. Rasmussen for at støtte de sønderjyske krigsfanger. Efter krigen blev hun formand for Danske Kvinders Slesvigske Forening. (Efter Sprogforeningens Almanak 1939, s. 73)

kom til Aurillac. Det skete i slutningen af april 1915. Men han fik snart selskab af flere landsmænd. Jens Jørgensen fra Bojskov kom til Aurillac 1. maj 1915 sammen med en flok på 27 mand, der på banegården blev modtaget personligt af Paul Verrier. De følgende dage og uger kom der flere sønderjyder.

Der var stor forskel på Aurillac og de almindelige fangelejre, og forskellen blev større, efterhånden som krigen skred frem. Navnlig forplejningen var betydeligt bedre i Aurillac. Jørgen Paulsen fra Várnæs blev taget til fange i september 1916. Han sad i forskellige lejre med dårlig forplejning, før han endelig kom til Aurillac sidst i oktober 1916. Han blev budt velkommen og straks sendt ud i køkkenet til Hans Fuglsang, hvor han blev budt på pølser. »Det kan nok være ... jeg fik pølser, mange flere, end jeg kunne tåle. Jeg blev syg, men jeg var jo så sulten«, fortæller Jørgen Paulsen.

Peter Jacobsen fra Broager kom først til Aurillac i november 1918. Han havde da allerede været i mange andre fangelejre, hvor det havde været knapt med føden, hvor de døjede med kulde og hvor lusene var ved at tage fuldstændig overhånd. Han fortæller, hvordan først polakkerne blev skilt fra, og hvordan han ventede på, at det skulle blive hans tur. Det blev det så. Han blev udstyret med en dåse sardiner og et stykke franskbrød, proppet i en godsvogn sammen med en masse andre fanger og så gik det med langsom fart afsted. Godsvognen blev kun lukket op en gang i mellem »og det var slemt«, fortæller han. »Der var én iblandt os, der havde tynd mave, og hver gang han fik en tur, hvilket skete hvert øjeblik, blev han af to mand holdt til lugerne. Børn, sikke et vejr!« Da han endelig kom til Aurillac, var han imponeret over, hvor godt de sønderjyske landsmænd dér så ud: De var »velplejede og havde runde kinder«.

Aurillac'erne levede altså godt med både mad og drikke. Johann Nissen fra Felsted kom til Aurillac i november 1915. Han mødte her sin ven, Peter Slipsager, der slet ikke kunne kende ham. »Om jeg havde forandret mig, eller P. Slipsager af den gode vin var kommet til at se lidt anderledes på tingene, får stå hen«, skriver Johann Nissen.

Inden de blev lukket ind i lejren skulle de afhøres af den dansktalende sergent Boulanger. Hans Bondesen fra Fjelstrup var én af de første, der kom til Aurillac. Det skete den 15. maj 1915. Sergeant Boulanger, der var en ældre mand, så »noget skeptisk hen over brillerne på mig«, fortæller Hans Bondesen. »Men da jeg fik fortalt, at min fader var veteran fra 1848, strakte han begge hænder imod mig og sagde: 'De er en god dansk mand og bliver her!'«.

I maj 1915 åbnede den særlige lejr for dansksindede tyske soldater i Aurillac i det centrale Frankrig. Her fik fangerne betydeligt bedre vilkår end i de almindelige franske lejre for tyske krigsfanger. Her ses en gruppe af fangerne i Aurillac foran Dannebrog. (MS – ISL)

Afhøringen var ikke den rene formalitet, og flere måtte opleve at blive sendt væk igen. Niels Peter Dixen fra Fole fortæller, at han ved afhøringen den 20. oktober 1917 hele tiden kom til at sige »jawohl« i stedet for »javel« – »jeg havde jo ikke talt dansk i lange tider«. Det gav sergent Boulanger tvivl om ægtheden af hans danske alibi, »men ind slap jeg, og glad var jeg«, fortæller Niels Peter Dixen. Peter O. Grau fra Sebbelev på Als fortæller, at han sammen med otte andre slesvigere ankom til Aurillac 1. oktober 1918. Men der var kun to af de otte, der kunne tale dansk, så resten blev sendt retur igen. H.N. Lind fra Taarning kom til Aurillac med en transport på 15 mand fra Slesvig-Holsten, men han var den eneste, der havde hjemme nord for Ejderen og den eneste, der fik lov til at blive.

Paul Verrier sørgede for, at der blev givet undervisning i bl.a. dansk og fransk i lejren og at der var mulighed for at dyrke gymnastik. Desuden fik han knyttet en præst til lejren. Først aflagde den danske sømandspræst i Newcastle, L.A. Troensegaard-Hansen, en række besøg i lejren. Senere blev N.A. Jensen fast ansat som præst i lejren. Her var han »fangepræst« 1915–1916 – og kom senere til Rusland. Han har beskrevet sine oplevelser i Frankrig og Rusland i bogen »Ventetider« (1926).

Efterhånden blev den beslaglagte skole for lille til det stigende antal fanger, og lejren måtte flytte. »Valget faldt på en stor gammel og skummel bygning« fortæller P. Diedrichsen, men den blev pudset op og blev til sidst helt hyggelig. På førstesalen indrettede Verrier et bibliotek, der efter hånden talte ikke færre end 2.500 bind. Paul Verrier sørgede endvidere for, at der var to skræddere, der kunne tage sig af at reparere fangernes tøj. Han samlede også penge ind til indkøb af undertøj m.m. Men de fleste fanger op-

holdt sig ikke i fangelejren. De blev sendt på landarbejde i Aurillac og omegn.

Det landarbejde, krigsfangerne blev sat til, bestod hovedsageligt af høslagning. Der skulle slås hø med le og det skulle tørres og stakkes og køres hjem på vogne, der var forspændt med stude. Det var sønderjyderne ikke vant til, og flere har fortalt om, hvordan de dumme stude ikke ville lystre det danske sprog. Jørgen J. Refshauge fra Fjelstrup kørte en vogn i floden, bare fordi de elendige stude ikke kunne forstå hans sønderjysk! Andre fanger kom på »høpres-kommando«. En 6–8 mand betjente en mobil, dampdreven høpresse, som de så drog fra gård til gård med og pressede hø og halm.

En vending går igen i de mange krigsfangeindringer, som er blevet udgivet, nemlig denne: »Vi lærte at slå hø, at køre med stude og at drikke vin«. Nogen gange kommer vinen ganske vist lidt længere fremme i rækkefølgen. Axel Jürgensen fra Sønderborg fortæller: »Vinen? Tal ikke om den, den savner man ofte her, hvor den er for kostbar til hverdagsbrug. Det var anderledes, da vi var krigsfanger«.

Fangerne ville gennemgående helst være ude på landet. Her fik man godt at spise og her gik tiden med arbejde. »Vi fik tykke pandekager og tykt fedt flæsk«, fortæller Christian Paulsen Hansen fra Ellum. »Det smagte en sulten mand!«

Madvanerne i Auvergne var anderledes, end sønderjyderne var vant til. Hovedingrediensen i ethvert måltid var suppe – *la soupe*. De fik suppe tre gange om dagen, morgen, middag og aften, fortæller Peter Jørgensen fra Sdr. Vollum ved Brede. Dertil enten flæsk og vin eller brød og ost. Alle fangerne roser osten i Auvergne som særdeles god. »Det var ensformig kost«, fortæller Peter Jørgensen, men »det var sund kost«.

Noget af det første, fangerne så efter, når de kom ud på en gård, det var, om der nu hang dygtigt med flæskesider under loftet i køkkenet og om der var *du vin dans la cave* – vin i kælderen! »Det kunne jo«, siger han, »spille en rolle m.h.t. arbejdet.«

Bønderne var som regel venlige over for sønderjyderne: Peter Flebbe fra Vedsted fortæller, at den familie, han opholdt sig hos, var »så omsorgsfuld for mig, som var jeg deres søn«. Og Heinrich Jacobsen fra Skodsbølmark fortæller, at konen på den gård, hvor han var, en dag sagde til ham: »Henri, når jeg ser dig, tænker jeg på mine drenge«. Hun havde selv to sønner og en svigersøn ved fronten.

Flere af fangerne fortæller, at sproget voldte vanskeligheder. Mange fik med tiden lært noget fransk, men i begyndelsen var det svært. Hans Bondesen fra Fjelstrup fortæller, at han var hos

en ældre kone i St. Simon, hvor han hjalp med at plante kål. »Langs med haven løb en å, hvoraf jeg hentede vand til at vande planterne med. Hun nikkede til mig og sagde: 'kommode'. »Kom pram på, madam!«, sagde Hans Bondesen. Han forstod ikke, hvilken forbindelse, der kunne være mellem en å og en kommode. Da han kom hjem til lejren om aftenen kunne hans mere sprog-begavede kammerat, Hans Ries, fortælle ham, at *commode* betød »bekvemt«, og at konen altså havde ment, at det var bekvemt, at man kunne hente vand i åen til at vande kålene med.

»Den følgende dag kunne jeg forklare madame, at nu forstod jeg hende. Hun blev så henrykt, at hun, til trods for at hun stod med begge hænder fulde, straks serverede brød og vin for mig, og siden hang jeg naturligvis meget i med det franske«, fortæller Hans Bondesen.

I efteråret 1918 havde lejren bestået i 3½ år. Da var der ifølge lister i det franske krigsministerium over 500 sønderjyske krigsfanger i Aurillac.

Den 11. november 1918 blev der endelig våbenstilstand. Kirkeklokkerne begyndte at ringe over alt i Frankrig. Fangerne oplevede fredsslutningen meget forskelligt, alt afhængigt af, om de befandt sig på en bondegård eller i lejren. Niels Peter Dixen fra Fole befandt sig i fangelejren, da freden blev ringet ind. »Da brød en jubel ud, som jeg aldrig har oplevet magen til«, fortæller han. Det gjaldt både i fangelejren og byen. »Med ét slag blev folk revet ud af krigens mareridt, de var som overgivne børn; hurraråb og fanfarer, der blandede sig med klokkeklangen, lød ind til os.« I lejren holdt kommandanten, kaptajn de Fournaux, en tale, og fangerne råbte *Vive la France!* og *leve Danmark!* Både tricoloren og dannebrog blev hejst over lejren. »Der blev i lejren foretaget indsamling til en tønne vin, og om aftenen samledes vi i lejrens store stue, hvor der blev holdt taler og udbragt skåler. Det blev en dejlig aften«, fortæller Niels Peter Dixen.

Det kom til at vare endnu nogen tid, før sønderjyderne kunne komme hjem. Julen 1918 tilbragte fangerne i Aurillac sammen med Paul Verrier – som fangerne kaldte deres »julemand«, fordi han havde medbragt store kufferter og kasser med gaver i form af cigarer, cigaretter, frugter og bøger. Verrier viste lysbilleder og fortalte om Auvergne, om Danmark og om Sønderjylland, som mange ikke havde set i flere år. Og der blev sunget danske og sønderjyske sange.

L.A. Troensegaard-Hansen (1871-1945) var dansk sømandspræst i Newcastle. Han rejste rundt og besøgte de dansksindede sønderjyske krigsfanger i Storbritannien og virkede for, at de fik en særlig fangelejr svarende til Aurillac i Frankrig. Siden blev han sognepræst i Adsbøl-Gråsten. (MS – ISL)

Feltham

De første sønderjyske krigsfanger kom til England i efteråret 1914. Igen var det gymnastikdirektør N.H. Rasmussen, der tog initiativet. Han kontaktede i oktober eller november 1914 den danske sømandspræst i Newcastle, L.A. Troensegaard-Hansen, og opfordrede ham til at forsøge at opspore sønderjyder i de engelske fangelejre. Det kunne Rasmussen gøre temmelig let, for han sad nemlig selv i bestyrelsen for Sømandsmissionen. Troensegaard-Hansen satte sig straks i bevægelse.

Det engelske *War Office* var en del tungere at danse med end de franske myndigheder. Der skulle gå halvandet år, før der blev indrettet en særlig lejr for de dansksindede sønderjyske krigsfanger. Indtil da besøgte Troensegaard-Hansen dem enkeltvis i de lejre, hvor de nu engang var endt. Det betød også, at det var vanskeligere end i Frankrig at give sønderjyderne særlige privilegier, da dette let kunne skabe splid med de øvrige fanger. Troensegaard-Hansen og N.H. Rasmussen arbejdede ihærdigt på at give sønderjyderne tilladelse til at modtage aviser og breve fra Danmark – og til at sende breve til Danmark. Troensegaard-Hansen udførte det store arbejde med at studere listerne over tyske krigsfanger og notere de navne, der havde en dansk klang.

Troensegaard-Hansen beretter i et brev til N.H. Rasmussen, hvordan han, belæst med opbyggelig dansk og kristen litteratur, i marts 1915 aflagde en krigsfangelejr i Leigh et besøg. Her havde kommandanten samlet 26 sønderjyder. Troensegaard-Hansen var lykkelig: »Hvor var det dejligt at se alle disse prægtige ansigter, der lyste af ærlighed, sandhed og målbevidsthed, og så høre dem alle snakke op på deres ægte jyske sprog. Det var den lifligste musik i mine øren« – Troensegaard-Hansen var jo udsendt af Sømandsmissionen, og hans udtryksform er ikke ganske fritaget for sine steder at være til den salvelsesfulde side.

Efter at have noteret navnene på de 26 sønderjyder, holdt Troensegaard-Hansen gudstjeneste for dem. Han fortæller: »Vi fik salmebøgerne frem og så sang vi *Vor Gud han er så fast en borg*. Ja, denne sang, jeg mener *tonen* i sangen, var så betagende og så kraftig, at al uroen rundt omkring fra tyskerne lidt efter lidt døde bort! Tys, tys! lød det ind i mellem tonerne og det var som var vi i selve kirken. Ja, vi var jo også i kirken, thi Herren var midt iblandt os«.

Troensegaard-Hansen tog herefter afsked med sønderjyderne, der således var blevet styrket ved Herrens ord. Han lovede at komme igen en måned senere og forære dem pakker med chokolade og tobak, og, som han noterer i brevet til N.H. Rasmussen: »Disse sager gjorde øjensynlig lykke«.

Således rejste Troensegaard-Hansen rundt i Storbritannien fra fangelejr til fangelejr. Det blev noget dyrt i længden med alt det rejseri. Først forsøgte N.H. Rasmussen at få fri rejse til Troensegaard-Hansen, og da det ikke lykkedes, så gav han sig med så meget desto større iver i kast med at få samlet sønderjyderne i én lejr, på samme måde som det i maj 1915 var skete i Frankrig. I dette arbejde fik de støtte af Paul Verrier, som kom til England

I april 1916 åbnede briterne endelig en særlig lejr for dansksindede sønderjyder og soldater af andre nationaliteter, som var tvunget til tysk krigstjeneste, men ententevenlige. Den lå i Feltham tæt ved London. Her fik fangerne officielt ingen særbehandling, men reelt blev der set gennem fingrene ved overtrædelser af reglementet. Her ses en sønderjyder i lejrens beklædningsdepot – stadig i tysk uniform. (MS – ISL)

for at fortælle myndighederne dér om Aurillac-lejren i Frankrig. Troensegaard-Hansen aflagde selv flere besøg i Aurillac i 1915.

De engelske militærmyndigheder var ikke uvillige over for idéen. Men sønderjyderne kom dog ikke i en lejr for sig selv, som i Aurillac. De måtte dele lejren med andre »friendly alien enemies« – polakker og elsassere.

Lejren kom til at ligge i Feltham. Den 6. april 1916 kom de første fanger til Feltham, herunder fire sønderjyder. I de følgende uger steg tallet til henved 75 mand.

En af krigsfangerne skrev i et brev kort efter ankomsten: »Det er den lykkeligste time, jeg har oplevet endnu, da vi slap bort fra tyskerne og nu har fundet et sted, hvor vi føler os hjemme. Her kan vi synge vore kære danske sange, øve dansk gymnastik og alt, hvad vi vil, uden at blive overfuset af de tyske feldweblere.«

I Feltham boede fangerne på enkeltværelse. Lejren var indrettet i en tidligere opdragelsesanstalt. Der var både sportsfaciliteter, gymnastiksal, bad, snedkerværksted, en kirke o.s.v.

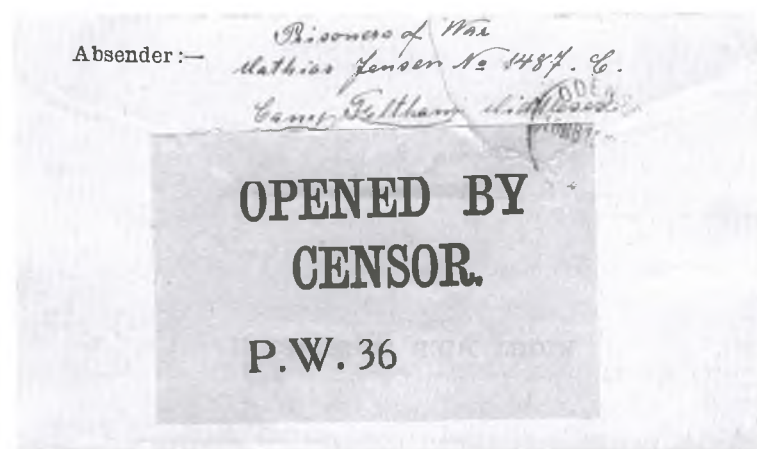
Officielt holdt englænderne sig strengt til Genève-konventionen, og de sønderjyske fanger fik således ikke særforplejning i forhold til de tyske fanger. Men lejrkommandanten, colonel Johnson, så gennem fingre med den omfattende »organisering« af ekstra mad, der blev skaffet ved køb ude fra og smuglet ind i lejren. Pengene skaffede man ved at sælge træarbejder, der blev udført i snedkerværkstedet.

Fødevarerne blev ligefrem smuglet ind i lastbiler, mens de britiske soldater så den anden vej. En engelsk officer overraskede på et tidspunkt en forsamling sønderjyder, der netop havde arrangeret et større sønderjysk kaffebord med friskbagt kage, bagt af varer, der var smuglet ind ude fra. Officeren spurgte, hvor de havde fået kagen fra? Ja, den havde de skam fået sendt fra Danmark, bedyrede fangerne. Officeren tog en bid af kagen, og sagde: »Oh, from Denmark! That's right ... and still hot!« Kagen var varm endnu! Så hilste han til kasketten og gik igen.

Nogen af fangerne drev ligefrem illegalt landbrug i lejren med æglæggende høns og med kaninavl.

Troensegaard-Hansen fungerede som præst for de danske krigsfanger fra 1914 til 1919. Indtil 1917 kom han blot på jævnlige besøg ca. hver 14. dag, men fra 1917 var han fuldt beskæftiget som lejrpræst for de danske fanger.

Der blev jo hele tiden taget nye fanger. Troensegaard-Hansen fortsatte med at møde op i krigsministeriet og gennemgå listerne over krigsfanger for navne, der lød danske. Så mødte han op i Feltham med sin navneliste og råbte navne op. Dette fænomen blev snart kendt som »generalforsamlingen«. For der var altid

Brev fra krigsfangen Mathias Jensen, sendt fra lejren i Feltham til Odense og kontrolleret af den britiske censor. (MS – Sønderborg Slot)

næsten én eller anden af de tilstedeværende, der kendte det navn, der blev råbt op – og vidste, om manden var dansk- eller tysksindet. Det betød også, at Feltham-fangerne på forhånd vidste, hvem der kunne forventes at ankomme til lejren snart, og så kunne de give ham en hjertelig velkomst. Én aften i oktober ankom på samme tid 107 sønderjyder til Feltham, så der blev en gevaldig fest, som der gik frasagn om i mange år.

Det skete, at der også kom hjemmetyskere til lejren. Hvis de ellers i øvrigt forholdt sig roligt, så fik de lov til at blive. Men hvis de sluttede sig sammen og gik i opposition, så blev de sendt bort til arbejdslejren Isleworth, der sorterede under Feltham. I november 1917 var der 265 danske sønderjyder i Feltham og 53 hjemmetyskere i Isleworth.

Jurjeff-Polskij

Den energiske N.H. Rasmussen var i efteråret og vinteren 1914 i fuld gang med at indsamle navne på sønderjyder i fransk og engelsk krigsfangenskab. Men han fik samtidig navne på sønderjyder, der var faldet i russisk krigsfangenskab. Dem måtte der også gøres noget for. Men Rusland er et stort land, og det viste sig hurtigt at være sværere at få kontakt til sønderjyderne i det vidtstrakte zar-rige, end i det velorganiserede Frankrig og England. Fangelejrene lå ofte spredt i det mægtige Sibirien: Chr. Hansen fra Hjerndrup befandt sig i vinteren 1915–1916 i Dauria to dages togrejse øst for Bajkal-søen og Chr. Lorenzen fra Blansskov var på samme tid i Nikolsk Ussurisk 200 km fra Vladivostok.

N.H. Rasmussen fik i marts 1915 kontakt til den russiske legationspræst i København, I. Stchelkunov, der var indstillet på at

CITATBOKS Der er langt hjem til Sønderjylland ...

Der er langt hjem til Sønderjylland,
der er lang vej at gå
gennem fremmede herrers lande,
over bølgerne de blå.
Men tankerne flyver,
for dem er der kort
til vor hjemstavn hist i Sønderjylland,
det land, som er vort.

Der er langt hjem til Sønderjylland,
der hvor minderne bo,
hvor vor fribårne slægt har hjemme
med vort håb og med vor tro.
Mens lærkerne kvadrer
derhjemme på vang,
så vil her vi i det fjerne synge
vort hjemland en sang.

Der er langt hjem til Sønderjylland,
men vi kommer engang,
vi har før lært den kunst at vente,
korte tiden med en sang.
Vi kommer, ja, vi kommer,
så snart som vi kan.
Ja, og måske kommer vi med sommer
for vort folk, vort land

Denne sang, skrevet af Ahrent Otterstrøm på melodien til den engelske soldatersang »Its a long way to Tipperary«, blev digtet til de sønderjyske krigsfanger i Feltham, men var også kendt af fangerne i Rusland.

hjælpe. Allerede i april 1915 blev der givet de sønderjyske fanger tilladelse til at skrive breve på dansk, og i det hele taget var det russiske gesandtskab i København meget behjælpelig. Men i selve Rusland så det anderledes ud. Ikke egentlig p.g.a. manglende vilje, men simpelthen fordi landet var så stort og dårligt organiseret. Mange af de breve og pakker, der blev sendt over til fanger i de russiske lejre, nåede aldrig frem eller også nåede de frem med måneders forsinkelse. N.H. Rasmussen fik kontakt til den danske konsul i Rostov, Andreas Nissen, der selv var sønderjyde. Med hjælp fra det russiske gesandtskab i København fik Andreas Nissen audiens hos enkekejsersinde Dagmar, datter af Christian IX. Hun tog sagen op med den største velvilje og satte sig personligt i bevægelse for at få fremskaffet navne på sønderjyske krigsfanger og finde ud af, i hvilke fangelejre de befandt sig.

Blandt de sønderjyske fanger i Rusland var den senere så kendte Frits Clausen. Omstændighederne omkring hans tilfangetagelse i februar 1915 er noget dunkle. Politiske modstandere påstod senere, at han var løbet over til russerne ved den første den bedste lejlighed. Det var jo en alvorlig beskyldning imod føreren for et national-socialistisk parti, der hyldede heroisme og mandsmod og anså frontindsats for at være den ultimative manddomsprøve. Helt galt var det jo, at det var *russerne*, han var løbet over til. Frits Clausen skriver i sine erindringer lidt kryptisk herom: Han havde ganske vist sagt til sine kammerater, at han ville løbe over, hvis han fik chancen, men det er altid »lettere at tale om at løbe over til fjenden end at gennemføre det i praksis«. Frits Clausen blev taget til fange under et russisk angreb, da den skyttegrav, han var ved at grave, pludselig befandt sig bag fjendens linjer. Det ville under alle omstændigheder have været formålsløst at kæmpe videre under de omstændigheder, hævdede Frits Clausen.

De fleste sønderjyder kom til krigsfangelejre i Sibirien. Her blev de sat til hårdt skovarbejde under meget primitive forhold. De fældede træer på akkord og kunne så købe mad for deres løn. Da de var uvante med arbejdet, blev det ikke til så meget. De sov i hytter på det bare gulv og de frøs skrækkeligt. Der var så koldt, at de brød, der var hovedbestanddelen i deres kost, blev hårde som sten og måtte tøs op over bål, før de kunne skære skiver af, som de så kunne gumle i sig. Om sommeren var der til gengæld ulideligt varmt og fyldt med myg.

Frits Clausen fortæller, hvordan han efter et par måneders ophold den 6. juli 1915 fik brev fra gymnastikdirektør N.H. Rasmussen. Rasmussen fortalte, hvordan han arbejdede på at få oprettet en særlejr for dansksindede sønderjyske krigsfanger. Det blev endelig besluttet at oprette den i november 1915.

Den 12. november 1915 blev Frits Clausen så sat på en transport fra Sibirien (han havde været i både Tschita og Krasnojarsk) for at blive ført til den sønderjyske særlejr. Frits Clausen oplyser, at der opstod en hel række problemer i den forbindelse. For det første var der fangeselvstyre i mange af lejrene, og mange steder havde tyske lejrkommandanter simpelthen undertrykt meddelelsen om, at de dansksindede sønderjyder skulle flyttes et andet sted hen. I andre lejre var det blevet fordrejet, så alle fanger fra Slesvig-Holsten – tyske såvel som danske – skulle flyttes. Frits Clausen fortæller, hvordan han egenhændigt sørgede for, at også tysksindede sønderjyder fra egnene nord for Dannevirke kom med på listerne. Det gjaldt jo, skriver Frits Clausen i 1945, om at »vinde dem« for Danmark, så også de ville gå ind for en genforening med Danmark, når tyskerne havde tabt krigen.

I Rusland var de sønderjyske krigsfanger spredt viden om i det mægtige land. Disse fire varmt påklædte fanger befandt sig i skovlejren i Saporapol. Det er fra venstre H. From og C. Diksen, begge Haderslev, Jørgen Lausen fra Aabenraa og Marius Ries fra Haderslev. Det lykkedes kun at få en mindre del af de sønderjyske fanger samlet i særlejren for nationale mindretal i Jurjeff-Polskij (MS – ISL)

I første omgang kom Frits Clausen og hans kammerater til Pavlovo-Posadskij øst for Moskva, hvor der også var tjekker, polakker og andre nationale mindretal. Der var en hel egen bygning til de danske sønderjyder. Men det viste sig nu snart, at barakken var fyldt op – ikke med danskere, men med slesvig-holstenerne! Slesvig-holstenerne var jo traditionelt meget dansk-fjendtlige, så det skulle gå galt.

Først beklagede de sig over, at sønderjyderne som tyske soldater tillod sig at tale dansk indbyrdes. Og juleaften 1915 kom det til et nationalt opgør. I begyndelsen havde de to nationaliteter i samdrægtighed sunget med hver sin tekst til de fælles julemelodier. Man da danskerne efter fællessangen begyndte på en dansk julesang, istemte slesvig-holstenerne »Schleswig-Holstein meerum-

schlungen«, der som bekendt er meget anti-dansk. Dermed var samdrægtigheden forbi, fortæller Frits Clausen. Den næste dag gik han til den russiske kommandant og satte ham ind i forholdene. Slesvig-holstenerne blev så flyttet over i en anden lejr, men, fortæller Frits Clausen, »så at sige alle hjemmetyskerne blev hos os«. Det førte til gengæld til, at slesvig-holstenerne gik til kommandanten og fortalte, at der stadig var tyskere i den danske barak, og kommandanten stillede nu hver enkelt krigsfange over for spørgsmålet: Dansk eller tysk? Stillet over for dette samvittighedsspørgsmål måtte de fleste af hjemmetyskerne forlade den danske barak. Der var nu kun 23 danske sønderjyder tilbage (inklusive et par hjemmetyskere, der var blevet). Det var jo lige få nok til en hel særlejr, indrømmer Frits Clausen, så de kom til at dele lejr med tjekker og polakker.

Flokken voksede den næste tid til 32 mand. De fordrev tiden med at anlægge en have og plante den til med røde og hvide valmuer i et dannebrogsmønster. Frøene havde de fået tilsendt af N.H. Rasmussen.

I september-oktober 1916 blev sønderjyderne flyttet til Jurjeff Polskij. Her var også lejr for slaviske krigsfanger, og desuden var der en officers-fangelejr med tyske officerer. De var alle rigstyskere og havde krav på oppassere. Hidtil havde de haft slaviske soldater fra den østrig-ungarske hær, men da de så, at der kom folk i tyske uniformer, forlangte de at få dem som oppassere i stedet. Det var en alvorlig streg i regningen, hvis de danske sønderjyder skulle til at fungere som oppassere for tyske officerer! Frits Clausen var talsmand for sønderjyderne og protesterede højt og inderligt over for kommandanten, idet han påkaldte sig enkekejsnerinde Dagmars navn. Det hjalp.

Også til denne lejr sørgede N.H. Rasmussen for at sende pakker, bøger, blade o.s.v. til fangerne, og præsten N.A. Jensen, der havde også været i Aurillac, kom den 14. juni 1917 til lejren. Det havde ellers trukket ud med at få tilladelse til at sende pastor Jensen afsted, men igen greb enkekejsnerinde Dagmar ind, og så kom der skred i tingene.

I Jurjeff-Polskij havde de sønderjyske krigsfanger det godt. De fik rigeligt at spise og mange kom ud og arbejde i landbruget. Det russiske landbrug var langt fra så effektivt, som det sønderjyske, og der blev ikke forlangt særligt meget af dem. Men forholdene i Rusland med to revolutioner i 1917 vanskeliggjorde arbejdet med at samle sønderjyderne, og der var aldrig mere end omkring 50 sønderjyder i Jurjeff-Polskij.

Revolutionen i Rusland førte til, at krigsfangelejrene til dels gik i opløsning, det blev knapt med maden og mange af sønderjyder-

N.A. Jensen (1869-1954) var præst for de dansk-sindede sønderjyske krigsfanger, først i Aurillac og siden i Rusland. Efter Genforeningen blev han præst i Møgeltonder. (MS - ISL)

ne gjorde forsøg på at komme hjem på egen hånd. De fleste blev dog på initiativ af danskere i Moskva og Petrograd (Skt. Petersborg) samlet og sejlet til Danmark via Stockholm i flere små hold på 5-6 mand. Frits Clausen hævder i sine erindringer, at han selv var én af de sidste, der kom til Danmark. Andre og måske mere pålidelige kilder nævner, at han var blandt de første, der kom til København allerede den 24. juli 1918. De sidste kom hjem fra Rusland i december 1918.

Hjemkomsten fra fangelejrene

Også m.h.t. hjemtransporten fik de danske sønderjyder i Aurillac særbehandling. Straks efter våbenstilstanden tog Paul Verrier initiativ til at få fangerne sendt hjem hurtigst muligt. De skulle jo hjem og stemme om Sønderjyllands fremtid. Det blev i marts 1919 vedtaget at sende sønderjyderne til Dunkerque og derfra sejle dem hjem med det danske dampskib »St. Thomas«.

Den 29. marts 1919 afsejlede Paul Verrier fra Dunkerque med 314 sønderjyder. H.N. Lind fra Taarning fortæller: »Det var med en mærkelig følelse, at vi en aften fra kasernen i Dunkerque førtes til havnen; vi ville synge, men kunne ikke. Efter at vi var kommen om bord på 'St. Thomas', følte vi os allerede på dansk grund. Et herligt bord stod dækket til os med mad, som vi ikke havde set magen til i fire år. Da vi sejlede ud af havnen og så ind mod den franske kyst og vinkede farvel til Frankrig, stod tårerne i øjnene på mig. Jeg takkede Gud, der havde ført mig uskadt igennem krigens fire år«.

I Nordsøen kom »St. Thomas« ud i en forrygende storm og måtte opgive at komme nord om Skagen. Mange var søsyge undervejs, »men da vi så den danske kyst, blev det straks bedre«, fortæller Jørgen Paulsen fra Varnæs.

Skibet sejlede gennem Kieler-kanalen og den vej til København, hvor det ankom mandag den 1. april 1919. »Sikke en modtagelse ved toldboden«, fortæller H.N. Lind fra Taarning. »Det var Danmark, vor moder, der bød os velkommen hjem«.

Næste transport afgang fra Dunkerque den 4. april 1919 og ankom til Odense den 7. april 1919. Det viste sig dog ved afrejsen, at der ikke var plads til alle fangerne om bord på skibet. En god snes mand måtte blive i Frankrig og vente til næste hjemtransport. De, der havde været længst i fangenskab, fik lov til at tage hjem først, og så måtte de, der var blevet fanget sidst, vente på næste transport.

Sønderjyderne blev ved ankomsten til Odense fejret efter alle kunstens regler med offentlig hyldest, taler af borgmesteren o.s.v. I tre dage var der festligheder i Odense. Alle fanger blev forsynet

№ 240

Soldatens Nr.:

Navn: *Carl Fred. Hansen*
Aabenraa

Kvarterværtens Navn og Stilling: *M. P. Drescher*

Kvarterværtens Bopæl: *Villa "Risskov" Risskov*

Juni 1919
Hvilken Dato og hvorhen rejser Soldaten:

Det udleverede Armbind bæres paa venstre Arm med Flaget synligt.

Dette Kort returneres ved Afrejse til Indkvarteringskontoret.

Form D.

med »flunkende nyt tøj fra inderst til yderst«, fortæller Kristian Hundebøl fra Fole. Og de havde desuden et armbind om overarmen, der viste, at de var hjemvendte sønderjyske krigsfanger.

I juni 1919 kom næste skib med krigsfanger, denne gang til Århus, og i juli 1919 kom endnu et skib, denne gang til Vejle. Her var også fanger med fra Feltham i England. Fangerne fra Rusland kom derimod hjem i små hold i løbet af 1917–1918. Da var krigen endnu ikke forbi, og der kunne derfor ikke gøres større festivitas af dem.

For 37 Aurillac-fangers vedkommende fik hjemtransporten et andet forløb. De var en del af en krigsfangeudveksling, som Frankrig og Tyskland foretog i oktober 1918. De blev hjemsendt over Schweiz. Én af dem var Chr. Konstmann fra Brede. Han fortæller, hvordan han som Aurillac-fange blev sorteret fra af de tyske officerer på banegården i Constanz. Han blev udspurgt af en officer, der gik frem efter en navneliste, hvor der var sat krydser ud for navnene. Nogen af navnene var der tre krydser ud for, men, som Chr. Konstmann skriver: »Jeg var ikke af de slemme; jeg havde kun ét kryds!«. Officererne var meget interesserede i at

MEDDELELSE
TIL
SØNDERJYDERNE

Enhver med Armbind forsynet Sønderjyde faar ved Henvendelse paa A/S „Fotorama“s Kontor, Skolegade Nr. 34, udleveret 15 Kroner til Hjemrejsen.

Hvem der ikke har faaet tilsendt Bagage, der blev efterladt ved eller ombord paa „Sct. Thomas“, kan faa den udleveret fra Det forenede Dampskibsselskabs Pakhus ved Københavnsdamperen.

Bagagen, der blev efterladt paa Kasernerne, faas udleveret ved Henvendelse sammesteds i Løbet af Tirsdag og Onsdag, dog ikke efter Kl. 5 Eftermiddag.

Den sønderjydske Fond beder indtrængende Værterne være Sønderjyderne behjælpelige med ovenstaaende.

Den sønderjydske Fond, Aarhus.

Juni 1919

JYDSKE CENTRALTRYKKERI A.S.

I løbet af foråret og sommeren 1919 kom de dansk-sindede sønderjyske krigsfanger hjem fra deres særlige lejre. Carl Fred. Hansen fra Aabenraa, der havde siddet i Feltham, kom hjem i juni 1919 med skibet Sct. Thomas til Århus, hvor han havde kvarter hos M.P. Drescher i Risskov. Den sønderjydske Fond stod for modtagelsen og gav penge til den videre rejse til Sønderjylland. (Privateje)

vide, hvordan de havde haft det i »forræderlejren«. De blev også senere afhørt af en professor, der spurgte dem meget indgående ud. »Professoren var ellers en flink mand«, fortæller Chr. Konstmann. Men »vi fortalte ham jo en del løgn«. Imens afhøringerne fandt sted, brød revolutionen ud i Tyskland, og de 37 sønderjyder kom ikke til at opleve nogen konsekvenser af deres ophold i Aurillac. På egen hånd fandt de vej nordpå til Sønderjylland, hvor de ankom enkeltvis i løbet af december 1918 og januar 1919.

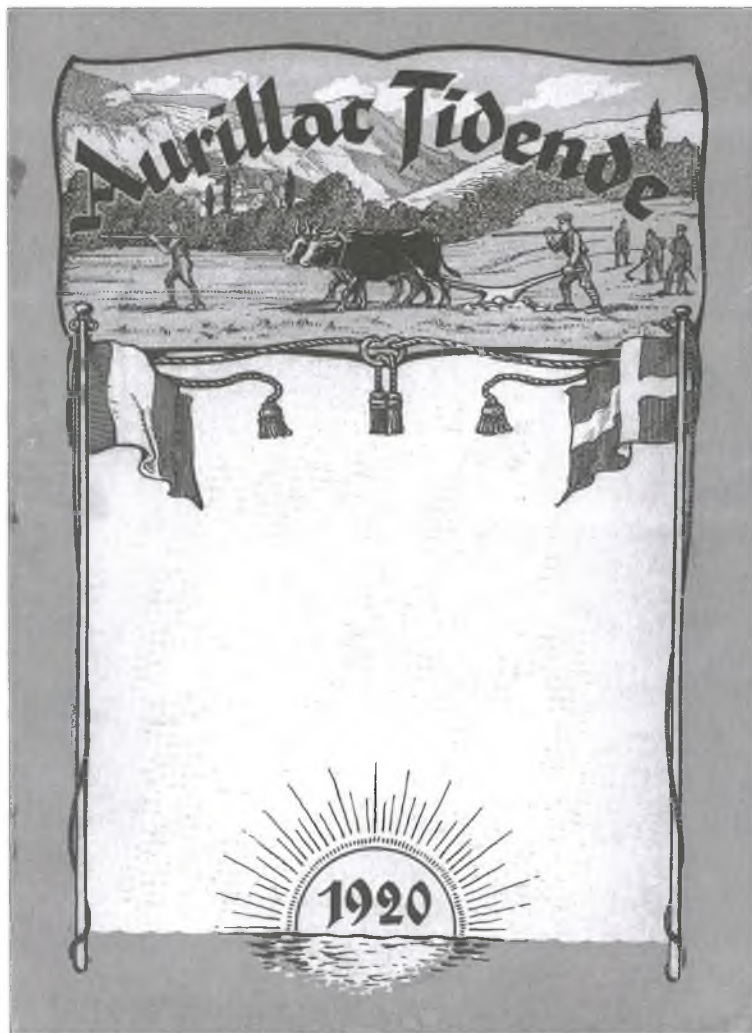
Efter fæstlighederne i København, Odense, Århus og Vejle gik det videre, hjem til Sønderjylland. Det skete tit på egen hånd. Sønderjylland var jo stadig tysk, og nogle af fangerne oplevede at blive hentet ind til forhør hos amtsforstanderen, da de kom hjem i april-maj 1919. Nis Kunstmann fra Sdr. Hostrup blev endda stillet for retten i Flensborg, anklaget for forræderi. Men eftersom han var blevet taget til fange sammen med 12.000 mand, så kunne retten dårligt bevise, at han var løbet over til fjenden, så sagen blev hævet igen.

Georg Böhlers fra Holbøl kom hjem med skibet over Odense. »Det var dejlige dage, som jeg forøvrigt stadig har mén af, idet jeg senere har giftet mig med mine plejeforældres tjenestepige«, fortæller Georg Böhlers. »Hun er uforknýt endnu, så den hjemkomst glemmer jeg ikke i dette liv, tilmed da hun har givet mig tre dejlige unger, en dreng og to piger«. Böhlers var forresten ikke den eneste, der knyttede varige forbindelser til »gudfamilierne«. Jens Rigelsen fra Svenstrup korresponderede under sit fangenskab med en Olga Olsen på Frederiksberg. De forlovede sig, da han kom hjem til Danmark, og blev gift i 1922.

Nicolai H. Widding fra Bovlund kom hjem med toget. Da han kom til Over Jerstal, ville konduktøren se hans billet. Sådan én havde han ikke, og Nicolai Widding erklærede, at når han var kommet gratis med toget til fronten, så kunne han vel også komme gratis hjem igen!

Erindring om fangenskabet

Efter krigen stiftede de tidligere krigsfanger foreninger: *Aurillacforeningen*, *Foreningen af forhenværende Fanger i Rusland* og *Felthamforeningen*. Formålet var »at opfriske gamle minder og vedligeholde det venskab, der blev knyttet mand og mand imellem der-nede i fangelejren, tillige at opretholde korrespondancen med vore venner og velgørere derovre i det gamle land, der med gavepakker og megen god læsestof forstod at sprede lys og glæde i denne vor tilværelse« (Aurillacforeningen) og »at opretholde og styrke kameratskabet og derigennem samfølelsen af forhenværende krigs-

For at fastholde erindringen om fangenskab i de særlige lejre for dansksindede sønderjyske soldater blev der stiftet foreninger og udgivet blade og erindringsbøger, bl.a. Aurillac Tidende i 1920, der viser sønderjyder på markarbejde i Auvergne samt det franske og danske flag. (MS – Sønderborg Slot)

fanger samt at værne om vor i Feltham afdøde kammeraters minde« (Feltham-foreningen). De tidligere fanger mødtes en gang om året og mindedes fangetiden og de sørgede for, at erindringerne fra dengang blev fastholdt med en række bogudgivelser. Nogle af fangerne vedblev at holde kontakten til de familier, de havde tjent ved som krigsfanger. De skrev breve eller besøgte dem. I 1937 tog Aurillac-foreningen til Frankrig for at gense de steder, hvor de havde opholdt sig som fanger tyve år tidligere og genopfriske gamle venskaber. Endnu i dag er der forbindelser i tredje og fjerde generation mellem efterkommere af sønderjyske krigsfanger og efterkommere af de bønder i Aurillac, hvor fangerne tjente.